

GENUS, ARBETE OCH PLATS

Vad behövs för att förstå arbetslivets och arbetsmarknadens genusbaserade segregationsprocesser och ojämlika villkor på olika platser och i olika rum? Hur kan forskning som kombinerar perspektiven genus, plats och arbete bidra till ett arbetsliv som är hållbart och betydelsefullt för människor? Vilka frågor behöver ställas och besvaras i en kontext där arbetsmarknader och arbeten beskrivs som i ständig förändring, ofta i relation till megatrender som globalisering, urbanisering, digitalisering och automatisering (till exempel Schwab 2016; OECD 2019)? Men där samtidigt skilda villkor och genusmässiga konsekvenser – här och nu – på lokala arbetsmarknader och i specifika organisationer och näringar synliggörs? Frågor om framtidens arbetsmarknad och arbetsliv handlar om komplexa skeenden på olika nivåer och platser och har med hela samhällsutvecklingen att göra. Vilka de största utmaningarna och förändringarna är varierar men vi vet att de ofta får könade och genusifierade konsekvenser, att förändringar i arbetslivet drabbar kvinnor och män, rasifierade, migrerade, queera och funktionsvarierade olika, och att det hänger ihop med hur vi förstår 'arbete'. Till exempel att produktionen är överordnad reproduktionen, att normer om heltidsarbeten och lönearbeten osynliggör arbeten som utförs under osäkra och 'flexibla' former. Även utbildningens förändrade roll villkorar människors möjligheter i både arbets- och vardagsliv, ofta i relation till plats/platser (till exempel Johansson med flera 2017; Dølvik och Steen 2018). Genom att samla bidrag som på olika sätt studerar och belyser arbete med utgångspunkt i teori om plats och rum i kombination med genusteori, vill vi visa hur denna forskning fortsatt har en viktig plats för att förstå de mekanismer och maktrelationer som skapar segregation i arbetslivet och i samhället i stort. Vi skriver fortsatt här för att vi anser att dessa perspektiv, som tidigare haft ett stort fokus inom såväl genus- och arbetslivsforskning som kulturgeografi, idag hamnat mer i skymundan. Vi vill med detta temanummer visa aktualiteten och angelägenheten att diskutera dessa frågor och behovet av teoretisk belysning.

Corresponding author email: ulrika.jansson@genus.gu.se

Copyright: © 2024 The author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially, provided the original work is properly cited and states its license.

Citation: *Tidskrift för genusvetenskap* 44(1-2): 4–10
<http://dx.doi.org/10.55870/tgv.v44i1-2.24763>

Föreställningar om genus, arbete och plats skapas genom intrikata mönster och rörelser. Att såväl arbeten som arbetsorganisationer och platser är genuskodade, samt att arbetsmarknad, arbetsorganisation och plats är en del i att skapa, återskapa och förhandla genusrelationer är väletablerat (till exempel Acker 1990; McDowell 1999, 2004). Arbetsmarknaden och arbetsorganisationer formas av föreställningar om femininitet och maskulinitet, av genusspecifika 'lämpliga' arbetsuppgifter och yrken. Men arbetsmarknadens aktörer är också aktiva i att skapa dessa föreställningar med bland annat segregation och ojämlika villkor som följd. Väletablerat är också att detta är processer som görs och ser olika ut på olika platser (till exempel Duncan 1995; Hanson och Pratt 1995; Forsberg 2001).

Genus, arbete och plats är alltså nära sammanbundna och kan med fördel förklaras i förhållande till varandra (till exempel Kobayashi med flera 1994; Hanson och Pratt 1995; McDowell 1999, 2004, 2012). Analyser av den ömsesidiga relationen mellan genus, arbete och plats i en svensk kontext är det som förenar artiklarna i detta temanummer. Därmed inte sagt att författarna förhåller sig till begrepp och perspektiv på enhetliga sätt. De representerar olika discipliner, har olika teoretiska utgångspunkter, empiriska fokus och metoder men visar sammantaget just på vikten av att kombinera perspektiven för att kunna beskriva utmaningar på arbetsmarknaden, inom arbetslivet och i arbetsorganisationer.

Teman i forskning om genus, arbete och plats

Tidigare forskning som kombinerar perspektiven genus, plats och arbete kan grovt sorteras in i tre olika tematiker, som inte är varandra uteslutande. Olika analytiska fokus återfinns ofta inom en och samma studie. Vi har ändå valt att illustrera numrets bidrag i relation till dessa teman och tidigare forskning.

Ett tema sätter *platsen i fokus* för förståelse av hur föreställningar om femininitet, maskulinitet och sexualitet varierar med plats och således också påverkar genuskodning av arbete. Forskning om så kallade lokala/regionala genuskontrakt visar att genuskodade normer och föreställningar formas utifrån lokala sociala, politiska, ekonomiska och kulturella förhållanden (till exempel Duncan 1995; Forsberg 2001). Traditionerna på platsen, i kombination med ekonomiska förändringar, formar den lokala arbetsmarknaden och dess genusrelationer, och påverkar föreställningar om vem som kan jobba med vad, vem som ska ta hand om barnen, löner i relation till arbete, utbildning med mera (till exempel Hanson och Pratt 1995; Forsberg 2001; Fincher 2004; Kvist 2020; Haandrikman med flera 2021). Exempel på analys med bland annat platsen i fokus i föreliggande temanummer är Lena Abrahamsson, Kristina Johansson, Wilhelm Tossier och Samuel Heimanns artikel "Maskuliniteter i förändring på mansdominerade arbetsplatser. Exemplet gruvindustrin". Artikeln syntetiserar mångårig forskning inom gruvindustrin och dess arbetsplatser med fokus

på genusrelationer, och visar hur platsen för gruvan - perifera platser i norr - bidrar till att skapa och upprätthålla bilden av rural maskulinitet som en kontrast till en urban och modern maskulinitet. De rurala maskulinitetskonstruktionerna som är hegemoniska och överordnade reproduceras i de omgivande lokalsamhällena såväl som inom organisationerna och i arbetarkollektiven, men underordnas alltså samtidigt i beskrivningar av omodern landsbygdsmaskulinitet. De könade konsekvenserna blir oavsett maskulinitetskonstruktion att gruvarbete fortsatt förknippas med män även om det också beskrivs finnas en öppning för mer jämställd gruvindustri.

En annan text med plats i fokus är Gunnel Forsbergs frispel "Genusrelationer och lokala försörjningsmodeller: Några nedslag i en kulturgeografisk forsknings-tradition". Genom en historisk exposé över relationen genus – arbete – plats inom kulturgeografisk forskning i Sverige och övriga Norden visas att arbete på olika sätt tagit en central position i genusgeografisk forskning sedan fältet etablerades i Norden på 1970-talet och att de sedan dess varit tätt sammanbundna. Mer specifikt betonas vikten av att analysera strukturomvandlingar, villkor på lokala och regionala arbetsmarknader och i arbetsorganisationer genom att fokusera platsspecifika och rumsliga variationer av genusrelationer och dess konsekvenser. Enligt Forsberg finns det också anledning att vidareutveckla forskningen om relationen mellan genus, arbete och rum/plats. Perspektiven beskrivs vara åsidosatta inom den bredare genusforskningen men nödvändiga för att förstå framtida arbetsmarknader och arbetsorganisationer.

Ett annat tema samlar forskning med fokus på *materiella och rumsliga aspekter av arbetets organisering* (till exempel Hofbauer 2000; Dale och Burrell 2008). Detta är studier som har fokus på en specifik arbetsplats, både var den är lokaliserad och hur byggd struktur (arkitektur) hänger ihop med organisationens struktur, samt påverkar och påverkas av föreställningar om genus (till exempel Halford och Leonard 2003; McDowell 2004; Johansson och Lundgren 2015; Wasserman och Frenkel 2015). Denna forskning visar att strukturen i en organisation ofta kan förklaras genom arbetstagarnas positionering i den fysiska miljön på själva arbetsplatsen. Vissa typer av kroppar passerar obemärkt på vissa platser, medan andra ses som normbrytare (Puwar 2004). Rum orienteras till exempel kring vithet som gör att icke-vita kroppar synliggörs som att inte höra till (Ahmed 2011), och kring föreställningar om den ideala arbetaren (Acker 1990). Emelie Wahlkrantz visar i sin artikel "De kallar oss för partners: Betydelsen av maskulinitet för konstruktionen av gig-arbetare som nyliberala subjekt" hur staden som arbetsplats påverkar organiseringen och upplevelsen av arbetet som matbud. Staden och dess infrastruktur (vägar, toaletter, uppkoppling etc.) utgör materiella och rumsliga aspekter av arbetets organisering, och skapar både känslor av frihet och utsatthet bland informanterna i studien.

Å ena sidan är de 'fria' entreprenörer med flexibla arbetsformer, å andra sidan utför de prekärt arbete och saknar kontroll. Wahlkrantz visar sammantaget hur genusinterpellationer i relation till arbete bidrar till att underblåsa och maskera arbetstagarnas exploatering och utsatthet.

Konsekvenser av materiella och rumsliga aspekter i arbetets organisering beskriver även Kristina Johansson, Klara Rydström och Tiziana Sardiello i artikeln "Bortom servicefronten. E-handelsarbetets platser och ojämlikhetsmönster". I denna text beskrivs hur detaljhandelns olika arbetsplatser är både könade och rasifierade – vita yngre kvinnor i kassan, rasifierade män på lagret. Utöver den horisontella segregeringen inom arbetsplatser ger de också exempel på vertikal segregering där arbetsplatsen och dess utformning och lokalisering i staden skapar ojämlikhetsmönster på arbetsmarknaden. Ytterligare en segregeringsprocess visar hur de som rasifieras som 'icke-vita' och 'icke-svenska' fastnar i e-handelsarbete, inte för att de trivs utan för att deras möjligheter att få annat arbete är små.

Lokalisering av arbetsplatser och hur detta kan förstås utifrån intersektionella perspektiv (huvudsakligen genus, klass och etnicitet) är även det ett forskningsområde som har en lång tradition. Doreen Massey för till exempel in kön som en analyskategori i sin text "Uneven development: Social change and spatial division of labour" från 1988 (Massey 1994), och Hansson och Pratt (1995) beskriver hur kvinnor och män har olika förutsättningar att hantera "friction of distance" utifrån kvinnors generellt sett större ansvar för hem- och familjerelaterade omsorgsuppgifter (se även Domosh och Seager 2001). I mer nutida exempel diskuteras samma fenomen i termer av 'kvinnors relativa platsbundenhet', och de visar att arbetsplatsers lokalisering i relation till bostäder fortfarande har ett stort förklaringsvärde för att förstå den segregerade arbetsmarknaden (se till exempel Eriksson med flera 2018). Abrahamsson, Johansson, Tosser och Heimann i detta nummer beskriver hur gruvarbetsplatser, med långa avstånd till urbana centra med skolor och barnomsorg, bidrar till att reproducera traditionella könsmonster. Bland annat gör mäns skiftarbete att kvinnor i större utsträckning behöver vara mer stationära för att också omsorgsarbete ska kunna fungera i heteronormativa relationer.

Det tredje temat har många likheter med de två andra, men med ett tydligare fokus på *platsen för arbete mer än organisationen* även om dessa inte alltid är helt lätta att skilja åt. Organisation kan manifesteras genom platsen som visades ovan. I detta tema samlas studier som mer konkret handlar om hur föreställningar om plats påverkar arbetstagare i deras dagliga arbete (se till exempel Jordhus-Lier med flera 2019). En arbetsplats, eller plats för arbete, är inte en genusneutral plats som väntar på att fyllas med innehåll, utan har en genuskodning som också kan 'smitta av sig' på den som arbetar där (till exempel McDowell 1999; Tyler och Cohen 2010; Simpson 2014; Grip och Jansson 2021). Genuskodning av

brandstationen respektive hemmet som plats för vård (Grip och Jansson 2021), eller flygplanets cockpit respektive kabin (Simpson 2014) är exempel på sådana arbetsplatser som undersökts ur genusperspektiv.

I sin text ”Hemma och borta: Kvinnors och mäns arbete i en förindustriell kontext” bidrar Jonas Lindström och Maria Ågren med ett historiskt perspektiv på relationen mellan arbete, genus och plats, och visar att uppdelningen mellan hem och arbetsplats inte är en historisk konstant utan kanske snarare en parentes. De visar att den ofta reproducerade bilden av industrialismens inträde som tidpunkten för en tydlig uppdelning av plats för arbete mellan hem och arbetsplats, produktion och reproduktion, inte är så distinkt som den ofta framställs. Det är en uppdelning baserad på föreställningar som osynliggör att både kvinnor och män utförde en stor del av både betalt och obetalt arbete i såväl det egna hemmet som andras, före arbete på särskilda arbetsplatser. Kvinnor och män arbetade alltså i rumslig närhet till varandra även om de också återfanns på olika platser i det offentliga rummet. Både kvinnor och män reste också till jobb på andra platser, även om männen reste lite längre.

Gabriella Nilsson och Anna Ode riktar i sin text ”Nästan jobb? Betydelser av kön, plats och tid i den liminala tillvaron som influencer” istället blicken på en väldigt nutida form av arbete, som kanske kan komma att bli det som visar att den rumsliga uppdelningen mellan hem och arbetsplats just är en historisk parentes. Arbetet som influencer, som ibland framställs som det nya arbetslivet, liknar på många sätt det arbete som genomförts av kvinnor i alla tider, med flytande gränser mellan arbete och fritid, arbetsplats och hemmiljö. Nilsson och Ode visar att deras informanter ofta själva utgår från bilder av traditionellt maskulint kodade tidsrumsliga föreställningar om arbete, och försöker beskriva och förstå sitt arbete utifrån detta. Samtidigt utmanar arbetet som influencer på många sätt traditionella föreställningar av arbete och försörjning. Här är istället personerna och deras uppdateringar i olika (sociala) mediekkanaler varan, och arbetet sker på många olika platser och tider.

Genom samlingen av artiklar som på olika sätt närmar sig relationen genus, arbete och plats har vi velat visa såväl förändringar och rörelser i genusmönster och föreställningar om platsers betydelser för arbete/arbeten – som det oföränderliga, det stabila. Effekter av genus är inte givna även om ojämlika villkor i nya former av arbeten och arbetens organisering visar sig reproduceras. Som flera skribenter också har påtalat i sina respektive texter behövs mer forskning och ett fortsatt fokus på frågor och utmaningar som ryms inom detta temanummer.

Lena Grip, docent kulturgeografi, Karlstads Universitet

Ulrika Jansson, fil.dr. arbetsvetenskap, Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet

Referenser

- Acker, Joan (1990) Hierarchies, jobs, bodies: A theory of gendered organizations. *Gender & Society* 4(2): 139-158.
- Ahmed, Sara (2011) *Vithetens hegemoni*. Hågersten: Tankekraft.
- Dale, Karen och Burrell, Gibson (2008) *The spaces of organization and the organisation of space. Power, identity and materiality of work*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Domosh, Mona och Seager, Joinie (2001) *Putting women in place: Feminist geographers make sense of the world*. New York: Guilford Press.
- Duncan, Simon (1995) Theorizing European gender systems. *Journal of European Social Policy* 5(4): 263-284.
- Dølvik, Jon Erik och Steen, Johan Røed (2018) *The Nordic future of work: Drivers, institutions, and politics*. Köpenhamn: Nordisk Ministerråd.
- Eriksson, Rikard, Hane-Weijman, Emelie och Henning, Martin (2018) Sectoral and geographical mobility of workers after large establishment cutbacks or closures. *Environment and Planning A: Economy and Space* 50(5): 1071-1091.
- Forsberg, Gunnel (2001) The difference that space makes. A way to describe the construction of local and regional gender contracts. *Nordisk Geografisk Tidskrift* 55: 161-165.
- Fincher, Ruth (2004) Class and gender relations in the local labor market and the local state. I Barnes, Trevor J., Peck, Jamie, Sheppard, Eric och Tickell, Adam (red) *Reading economic geography*. Malden, Mass.: Blackwell.
- Grip, Lena och Jansson, Ulrika (2021) 'The right man in the right place' - the consequences of gender-coding of place and occupation in collaboration processes. *European Journal of Womens's Studies* 29(2): 250-265.
- Haandrikman, Karen, Webster, Natasha och Duvander, Ann-Zofie (2021) Geographical variation in local gender contracts in Sweden. *Applied Spatial Analysis and Policy* 14: 679-701.
- Halford, Susan och Leonard, Pauline (2003) Space and place in the construction and performance of gendered nursing identities. *Journal of Advanced Nursing* 42(2): 201-208.
- Hanson, Susan and Pratt, Geraldine (1995) *Gender, work, and space*. London: Routledge.
- Hofbauer, Jane A. (2000) Bodies in landscape: On office design and organization. I Hassard, John, Holliday, Ruth och Willmott, Hugh (red) *Body and organization*. London: Sage.
- Johansson, Jan, Abrahamsson, Lena, Bergvall-Kåreborn, Birgitta, Fältholm, Ylva, Grane, Camilla och Wykowska, Agnieszka (2017) Work and organization in a digital industrial context. *Management Revue* 28(3): 281-297.
- Johansson, Kristina och Lundgren, Anna Sofia (2015) Gendering boundary work: exploring excluded spaces in supermarket job rotation. *Gender, Place and Culture* 22(2): 188-204.
- Jordhus-Lier, David, Underthun, Anders, och Zampoukos, Kristina (2019) Changing workplace geographies: Restructuring warehouse employment in the Oslo region. *Environment and Planning A: Economy and Space* 51(1): 69-90.
- Kobayashi, Aurey, Peake, Linda, Benenson, Hal och Pickles, Katie (1994) Introduction: Placing women and work. I Kobayashi, Audrey (red) *Women, work and place*. Montreal: McGill-Queens University Press, s. xi-xlvi.

- Kvist, Elin (2020) Who's there? - Inclusive growth, 'white rurality' and reconstructing rural labour markets. *Journal of Rural Studies* 73: 234-242.
- Massey, Doreen (1994) *Space, place and gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- McDowell, Linda (1999) *Gender, Identity and Place - Understanding feminist geographies*. Cambridge: Polity Press.
- McDowell, Linda (2004) Thinking through work: Gender, power and space. I Barnes, Trevor J., Peck, Jamie, Sheppard, Eric och Tickell, Adam (red) *Reading economic geography*. Malden, Mass.: Blackwell.
- McDowell, Linda (2012) Gender, work, employment and society: feminist reflections on continuity and change. *Work, Employment and Society* 28(5): 825-837.
- OECD (2019) *OECD Employment Outlook 2019: The Future of Work*. OECD.
- Puwar, Nirmal (2004) *Space invaders. Race, gender and bodies out of place*. Oxford: Berg.
- Schwab, Klaus (2016) *The Fourth Industrial Revolution*. Geneva: World Economic Forum.
- Simpson, Ruth (2014) Gender, space and identity. Male cabin crew and service work. *Gender in Management* 29(5): 291-300.
- Tyler, Melissa och Cohen, Laurie (2010) Spaces that matter: Gender performativity and organizational space. *Organization Studies* 31(2): 175-198.
- Wasserman, Varda och Frenkel, Michal (2015) Spatial work in between glass ceilings and glass walls: Gender-class intersectionality and organizational aesthetics. *Organization Studies* 36(11): 1485-1505.